

գինք արծաթոյ իւրոյ են¹», Դատաստանագիրքն այս դէպքում նշանակում է իբրեւ պատիժ նաեւ ապաշխարութիւն: Մի այլ տեղ Դատաստանագիրքը, հիմնուելով մովսիսական օրէնքի վրայ², սահմանում է հետեւեալ որոշումները այն դէպքերում, երբ տէրերը շնասուում եւ հաշմ են դարձնում ստրկի մարմին ու զգայաւորանք որեւէ մասը, երբ շնասուած ստրուկը քրիստոնեայ է, նա այլեւս ազատուում է ստրկութիւնից: «Իսկ եթէ յայլազգեաց իցէ ծառայն եւ աղախինն, վաճառիցէ որքան արժան է՝ պակաս եւ կամ ընդ կէս գնոյ ըստ որում ի դէպ իցէ թէ տեսանին իրաւունքը. սակայն իշխան լիցի զէն եւ ոչ կամ վաճառել» (II, գլ. 1): Վերջապէս երբ ստրուկը փախչում է տիրոջ օտարի մօտ, վերջինս իրաւունք չունի յետ վերագործնել նրան նախկին տիրոջը, այլ պարտաւոր է փախած եւ իւր մօտ ապաստանած «ծառային», պահել իւր տանը, իբրեւ սեփական ստրկին, եւ ապա 6 տարուց յետոյ ազատութիւն տալ նրան (II, գլ. 2): Աւաղին հայեացքից այս ստրուկնակ սկզբունքը փախած ստրուկների մասին բացատրելի կը լինի, եթէ մտաբերենք, թէ ինչ նշանակութիւն ունէր հին ժողովրդների, նմանապէս հին հայերի իրաւունքների մէջ տիրապետող, նաեւ միջնադարեան Եւրոպայում երբեք ծաղկող սպասուկ իրաւունքը — *Asylrecht*³:

Ազատութիւն ձեռք բերելով, ստրուկները՝ պիտի ենթագրել, մտնում էին շինականների շարքը եւ ստանում էին իրենց անտեսութեան համար որոշ հողաբաժիններ: Ուրեմն ազատուած ստրուկները վերջիվերջոյ մտնում էին դարձեալ նոր յարաբերութիւնների մէջ իրենց տէրերի հետ, թէեւ ի հարկէ նախկին ստրուկներին տրուել էր լիակատար ազատութիւն ընտրելու իւր համար նոր բնակատեղ կամ անտեսական գործունեութիւն: Սակայն ի նկատի առնելով հին եւ միջնադարեան Հայաստանում տիրող հողային յարաբերութիւններն եւ արդիւնաբերութեան նուազ զարգացումը, բնականօրէն այն անձինք, որոնք նոր էին ազատուել ստրկութիւնից եւ զուրկ էին միանգամայն նիւթական միջոցներից, ուրիշ ելք չպիտի գտնէին իրենց կենսական գոյութեան համար, եթէ ոչ,

դիմել գիւղատնտեսական աշխատանքին: Նրանք պիտի ստանային որեւէ հողաբաժին եւ սրա հետ միասին պիտի մտնէին այն հողատիրական յարաբերութիւնների եւ կախումների մէջ, որոնցով ընդունում էր շինականութիւնը:

Այս ենթագրութիւնը հիմնում ենք հռոմէական կրեւոյթների վրայ, որոնք տեղի ունէին հին դասական աշխարհի ստրկութեան պատմութեան մէջ: Այդ ստրկութեան շարքերից առաջ եկան հին հռոմէական *coloni*, որոնք որոշ նմանութիւն ունին հին Հայոց շինականների հետ: Երկրագործութեան ու գիւղատնտեսութեան կազմալուծման եւ անկման շրջանում հին հռոմէական կայսրութեան մէջ բազմամէջ հարուստ հողատէրեր իրենց ստրուկներին տեղաւորում եւ ապրեցնում էին իրենց սեփական հողերի վրայ, տալով նրանց մանր կապալաւորների իրաւունքներ: Այս եղանակով հին հռոմէական ստրուկները իրականօրէն ազատուում էին իրենց տէրերի անմիջական իշխանութիւնից եւ տիրապետութիւնից, բայց եւ միւս կողմից նրանք այնուհետեւ որոշ պարտաւորութիւններ էին ստանձնում, արդէն իբրեւ հողագործներ ու գեղըւկներ, դէպ իրենց տէրը, որպէս հողի միակ սեփականատիրոջ վերաբերմամբ⁴:

(Եւրոպայի)

Ծ. ՄԱՄՈՌԷՆՍ

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ԳՐԻԳՐԵՍԻԻ ԹԷ ԳՐԻԳՐԵՍԻԻ

Յ. Մարկուարտի գեղեցիկ հատուածը՝ «Հայ Բդեշխը», (Թարգմ. Հ. Թ. Աւետիսեան. Վիեննա, 1903) ծնունդ տուաւ հետագայ տղերքուն:

Ագաթանգեղեայ քով (տպ. Վենետ. 1862, էջ 597) կը յիշատակուի անգամ մը իբրեւ հայկական նահանգ «Գաբիւրացոյ», աշխարհը, որ տեղւոյն անյարմարութեան պատճառաւ գրաւած էր արդէն բանասիրաց ուշադրութիւնը (հմտ. Հիւրքման Հին Հայոց տեղւոյ անուններ. 113): Մարկուարտ յիշեալ գրութեան մէջ (էջ 13, տն. 2) կը գրէ. «Գաբիւրացոյ կ'երեւայ թէ յունական բնագրին մէկ

¹ Մովսիսական օրէնք. Եւր. ԻԱ, 20-21:

² Մովսիս. օրէնք. Եւր. ԻԱ, 26-27:

³ Ապաստանի իրաւունքի մասին աւելի մանրամասն տես մեր ուսումնաս. «Արեւան վեժ եւ փրկանք»: Ազգագրակ. Հանդէս, 1903 թ. գիրք XI, էր. 278-280:

⁴ Felix, Entstehung des Eigenthums, IV. B. 1. Hälfte, S. 441.

